

Hemşirelik alanında yapılan akran zorbalığı ile ilgili doktora tezlerinin incelenmesi: Türkiye örneği

Investigation of doctoral theses related to peer bullying in the field of nursing: The case of Turkey

Kamile Akça^{a,*}, Aynur Aytekin Özdemir^b

^a Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gaziantep, Türkiye

^b İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de akran zorbalığı ile ilgili hemşirelik alanında yapılan doktora tezlerini çeşitli parametreler açısından incelemektir.

Yöntem: Çalışmanın evrenini Şubat- Nisan 2023 tarihlerinde, akran zorbalığı ile ilgili anahtar kelimeler kullanılarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tarama aracı üzerinde tarih aralığı belirtilmeksizin hemşirelik alanında yapılan 55 doktora tezi oluşturmuştur. Literatür incelemesi yapılırken “Tez Adı” seçildikten sonra “Arama Terimi” sekmesine “zorbalık”, “akran zorbalığı”, “akran baskısı” anahtar kelimeleri yazılarak arama yapılmıştır. Dahil edilme kriterlerine uymayan, yineleyen, tam metni olmayan ve Türkçe yazılmamış tezler çıkarılmış ve kalan 7 doktora tezi çalışmaya dahil edilmiştir.

Bulgular: Hemşirelik alanında akran zorbalığı ile ilgili yapılan ilk doktora tezi 2008 yılında yayınlanmıştır. Altı tez yarı deneysel/deneysel tasarımda, bir tez ise tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı olarak yapılmıştır. Beş tezde, teori ve modele temellendirilmiş bir metod seçilmiştir. Çalışma grubu olarak tezlerin %85.7’sinde (n=6) ortaokul öğrencileri, %14.3’ünde (n=1) lise öğrencileri tercih edilmiştir.

Sonuç: Çoğunluğu deneysel tipte olan tezlerin sonuçlarına dayanarak akran zorbalığı ile ilgili modele dayalı veya model olmaksızın yapılandırılmış farklı eğitim programlarının çocuklarda akran zorbalığını önlemede etkili olduğu bulunmuştur. Zorbalığın hem mağdurlar hem de zorbalılar için kısa ve uzun vadeli ciddi sonuçları olduğu düşünüldüğünde, akran zorbalığını farklı boyutları ile ele alan tezlerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akran baskısı; akran zorbalığı; doktora tezi; hemşirelik

ABSTRACT

Aim: The aim of this study is to analyze doctoral theses in the nursing field related to peer bullying in Turkey from various parameters.

Method: The study population consisted of 55 doctoral theses in the field of nursing found during a search conducted between February and April 2023, using keywords related to peer bullying in the Higher Education Council National Thesis Center database, without specifying the date range. During the literature review, the keywords "bullying," "peer bullying," and "peer pressure" were searched in the "thesis title" field. The theses which failed to fulfill the research inclusion criteria, which were repetitive, lacked full text available, or were not written in Turkish were excluded, and the remaining 7 doctoral theses were included in the study.

Results: The first doctoral thesis on peer bullying in nursing was published in 2008. Six theses were conducted in quasi-experimental/experimental research design, and one thesis was descriptive, comparative, and correlational. Five theses used a theory and model based method. In 85.7% of the theses (n=6) secondary school students were the preferred study group, and in 14.3% (n=1) high school students were the preferred study group.

Conclusion: Based on the results of the majority of the theses, which are experimental, model-based or non-model-based various education programs about peer bullying have been found to be effective in preventing peer bullying in children. Considering the significant short- and long-term consequences of bullying for both victims and bullies, doctoral theses addressing peer bullying with different dimensions are needed in this regard.

Keywords: Peer pressure; peer bullying; doctoral thesis; nursing

Giriş

Zorbalığın tanımı konusunda evrensel bir fikir birliği olmasa da başka birini incitmek için tasarlanmış saldırgan davranış biçimi olarak tanımlanmaktadır (Smith, 2016). Zorbalık biçimleri fiziksel, sözlü ve sosyal eylemleri içerir (Beckman, Hellström & von Kobyletzki, 2020). Zorbalığın yaygınlığı yaş gruplarına,

* Corresponding author.

E-mail address: kamileakca@hotmail.com (K. A.)

Geliş Tarihi / Received: 06.06.2023 Kabul Tarihi/Accepted: 24.07.2023

zorbalık davranışının metodolojisine ve türüne bağlı olarak büyük ölçüde farklılık göstermektedir (Husky ve ark., 2020).

Akran ilişkileri, çocukların sosyalleşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır (Charalampous ve ark., 2018). Akran ilişkileri zorbalığa dönüştüğünde, çocuğun iletişim problemleri yaşamasına, akademik başarısının düşmesine, devamsızlık yapma eğiliminin artmasına, davranış bozukluklarına ve sosyal olarak kısıtlanmasına neden olmaktadır (Avşar & Ayaz Alkaya, 2018). Bu da sosyal ve akademik hayatın zorlaşmasına, arkadaşlık ilişkilerinin bozulmasına yol açmaktadır.

Akran zorbalığı çocuklar ve gençler arasında en yaygın şiddet biçimidir (Menesini & Salmivalli, 2017; Dantchev, Hickman, Heron, Zammit, & Wolke, 2019). Zorbalığa karışan çocuklar, davranış sorunları, fiziksel sağlık sorunları ve intihar düşüncesi geliştirme riski altında olabilir (Sabramani ve ark., 2021). Yapılan bir meta-analizde, herhangi bir akran zorbalığına dahil olmanın intihar düşüncesi ve davranışı ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. (Holt ve ark., 2015). Bu nedenle, çocukluk çağındaki zorbalığa ilişkin sorunların ele alınması hayati önem taşımaktadır.

Çocukluk ve ergenlik döneminde akran zorbalığına maruziyet sağlık, sosyal ve eğitim sonuçlarının kötüye gitmesine neden olan risklerden biridir (Armitage, 2021). Zorbalığın çocukların mevcut ve gelecekteki zihinsel ve fiziksel sağlıkları üzerindeki yıkıcı uzun vadeli sonuçlarının yanı sıra yaşamın sonraki dönemlerinde sosyal ve ekonomik problemlere neden olduğu bildirilmiştir (Beckman ve ark., 2020). Zorbalık yaygınlığı ve türü farklılık gösterse de mevcut ve gelecekteki ruh sağlığı üzerindeki sonuçlarının tanınması uluslararası düzeyde çözüm bulunmasını kolaylaştıracaktır (Husky ve ark., 2020).

Akran zorbalığı kavramı son yıllarda eğitim bilimleri, hemşirelik, tıp, sosyal bilimler, klinik psikoloji gibi birçok bilim dalı tarafından ele alınan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Akran zorbalığına ilişkin araştırmalar, zorbalığı önlemek ve sona erdirmek için kaynakların doğru kullanılması açısından önemlidir. Akran zorbalığı hakkında yapılan tezlerin incelenmesi hemşirelere, akademisyenlere ve lisansüstü eğitim gören öğrencilere yol gösterici olacaktır. Çalışmaların hangi amaçla, yöntemle ve örneklem grubuyla, ne zaman yapıldığını ve sonuçlarını bilmek yeni yapılacak çalışmalar için zaman kazandırmış olacaktır. Bu nedenle hemşirelik alanında akran zorbalığı ile ilgili yapılmış doktora tezlerinin profilini çıkarmak gelecek çalışmalara yön vermesi açısından önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de akran zorbalığı ile ilgili hemşirelik alanında yapılmış doktora tezlerini bazı parametreler açısından incelemektir. Çalışmada, hemşirelik alanında yapılan doktora tezleri geriye dönük taranarak incelenmiştir. Aşağıda bulunan sorulara cevap aranmıştır.

- Tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Araştırma türlerinin dağılımı nasıldır?
- Örneklem grubu nedir?
- Kuram ve model kullanım durumu nedir?
- Anabilim Dallarına göre dağılımı nasıldır?
- Sonuçları nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Tipi

Araştırma genel tarama modellerinden tekil tarama yöntemi ve doküman incelemesi tekniği ile yürütülmüş tanımlayıcı tiptedir.

Araştırmaya Dahil Edilme Kriterleri

- Tezin erişime açık olması
- Tezin Türkiye’de yürütülmesi (Bir tez, Türkiye’de yürütülmüştür, ancak verileri yurt dışında toplanmıştır)
- Türkçe olarak yazılması
- Çocukluk yaş gruplarında yapılmış olması
- Hemşirelik alanında yapılmış olması

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, tarih aralığı belirtilmeksizin Türkiye’de akran zorbalığı konusunda yürütülmüş hemşirelik doktora tezleri, Şubat- Nisan 2023 tarihlerinde Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi erişim alt yapısı aracılığıyla YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanı aracı üzerinde gelişmiş tarama seçeneği aracılığıyla taranarak incelenmiştir. Literatür incelemesi yapılırken “Tez Adı” seçildikten sonra “Arama Terimi” sekmesine “zorbalık”, “akran zorbalığı”, “akran baskısı” anahtar kelimeleri yazılarak arama yapılmış ve toplam 55 doktora tezine ulaşılmıştır. Dahil edilme kriterlerine uymayan, yineleyen, tam metni olmayan ve Türkçe yazılmamış tezler çıkarılmış ve kalan 7 doktora tezi çalışmaya dahil edilmiştir. Bu doğrultuda, tezin türü, yılı, hangi anabilim dalında yapıldığı, verilerin toplandığı şehir, araştırma türü ve sonuçları gibi değişkenler açısından tezler incelenmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Çalışma, geriye dönük inceleme modelinde yürütüldüğünden etik kurul onayı alınmamıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmada incelenen doktora tezleri; tezin türü, yılı, hangi anabilim dalında yapıldığı, verilerin toplandığı şehir, araştırma türü ve sonuçları gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Verilerin analizi SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 25 paket programı ve Microsoft Office 2016 programı kullanılarak sayı ve yüzde ile yapılmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada, Türkiye’de hemşirelik alanında akran zorbalığı ile ilgili doktora tezi olarak yürütülmüş ve tamamı Türkçe olarak yazılmış 7 doktora tezi incelenmiştir. Çalışma kapsamına alınan yedi tezdten en eski tarihli tez 2008 yılında ve en son yapılan tez 2021 yılında yayınlanmıştır. Bulgular; “Tezlerin Yürütüldüğü Anabilim Dalı”, “Amaç”, “Araştırma Türü ve Örneklem Sayısı”, “Veri Toplama Araçları” ve “Sonuç” olmak üzere beş başlıkta incelenmiştir (Tablo 1).

Akran zorbalığı konusunda yapılmış hemşirelik doktora tezleri, İstanbul (Özdiñer Arslan, 2008; Albayrak, 2012), İzmir (Karataş, 2011), Nevşehir (Evgin, 2015), Ankara (Öztürk Çopur, 2019), İngiltere’nin Galler bölgesinde, Cardiff şehir merkezinde (Avşar, 2020), Aydın (Demir, 2021)’da yapılmıştır. Örneklem grubuna göre tezler incelendiğinde, çalışma grubu olarak tezlerin %85.7’si (n=6) ortaokul öğrencileri, %14.3’ü (n=1) lise öğrencileri ile yürütülmüştür.

Tezlerin türü incelendiğinde; Özdiñer Arslan (2008) tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı; Karataş (2011) metodolojik, deneysel ve tanımlayıcı; Albayrak (2012), Öztürk Çopur (2019) ve Avşar (2020) ön test- son test kontrol gruplu yarı deneysel; Evgin (2015) randomize kontrollü deneysel; Demir (2021) ön test- son test kontrol gruplu deneysel olarak tezlerini yaptıkları belirlenmiştir.

Doktora tez çalışmalarının tamamında sosyodemografik özelliklerini sorgulayan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Ayrıca akran zorbalığını belirlemek için bazı ölçekler kullanılmıştır:

- Özdiñer Arslan (2008) “Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği”,
- Karataş (2011) “Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği”,
- Albayrak (2012) “Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği”, “Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği” ve “Okulda Zorbalığı Önleme Programı Uygulamaları ile ilgili Görüşleri Değerlendirme Formu”,
- Evgin (2015) “Öğrencilerin zorbalık davranışına ilişkin bilgi ve tutumlarını belirlemeye yönelik hazırlanan Öğrenci Görüşme Formu” ve “Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği”,
- Öztürk Çopur (2019) “Ergen Akran İlişkileri Belirleme Ölçeği (Ergen Akran İlişkileri Belirleme Ölçeği Zorba Formu, Ergen Akran İlişkileri Belirleme Ölçeği Mađdur Formu)”,
- Avşar (2020) “Akran Zorbalığı Öğrenci Savunuculuğu Ölçeği”,
- Demir (2021) “Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği” ve “Çocuklar İçin Zorbalıkla İlgili Bilişler Ölçeği” kullanılmıştır.

Özdiñer Arslan (2008) ve Karataş (2011) Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalında; Albayrak (2012) ve Öztürk Çopur (2019) Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalında; Evgin (2015), Avşar (2020) ve Demir (2021) Hemşirelik Anabilim Dalında doktora tezini yapmıştır.

Son yıllarda hemşirelik alanında yapılan doktora tezlerinde teori ve kavramsal modellerin araştırmalarda kullanımını artmaktadır. Karataş (2011) tezini Sosyal Bilişsel Teoriye, Albayrak (2012) Çevresel Davranışsal Model ve Neuman Sistemler Modeline, Evgin (2015) Davranışsal Sistem Modeline, Avşar (2020) Mantık Modeline ve ABCD Modeline, Demir (2021) Kişiler Arası İlişkiler Modeline göre temellendirmiştir. Öztürk Çopur’un (2019) doktora tezinde teori ve model kullanmak yerine çözüm odaklı bir yaklaşım kullanılmıştır. Özdiñer Arslan (2008) ise tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı bir tez yapmıştır.

Tablo 1. Akran zorbalığı konusunda yapılan hemşirelik doktora tezlerinin bazı özellikleri

Yazar, Yıl	Anabilim Dalı	Amaç	Araştırma Türü ve Örneklem Sayısı	Veri Toplama Araçları	Sonuç
Özdinçer Arslan, 2008	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı	Lise öğrencilerinde akran zorbalığı sıklığını, öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rollerini ve demografik değişkenlerle ilişkisini, zorbalık ile öğrencilerin öz kavramı arasındaki ilişkiyi ve aile ile ilgili özelliklerin akran zorbalığına etkisini belirlemek	Tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı <ul style="list-style-type: none"> Lise (9. ve 10. Sınıf) n=1670 	<ul style="list-style-type: none"> Kişisel Bilgi Formu Piers-Harris Çocuklar için Öz-Kavram Ölçeği Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği Aile Değerlendirme Ölçeği 	Lise öğrencilerinde zorbalığa maruz kalma oranı % 11.7, zorbalık yapma oranı % 11.1 olarak bulunmuştur. Erkeklerde zorbalığın, kızlarda ise kurban olma durumunun yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca erkeklerin zorbalığı doğrudan uyguladığı, kızlarda ise dolaylı zorbalık yöntemlerinin seçildiği belirlenmiştir.
Karataş, 2011	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı	Anne-baba izlem ölçeğinin Türk örneğinde geçerlik ve güvenirlik çalışmasını gerçekleştirmek, zorbalığa yönelik geliştirilen programının etkinliğini değerlendirmek, anne-baba izlem durumu ve öğrencilerin sağlık sorunları ile zorbalık arasındaki ilişkiyi belirlemek	Metodolojik, deneysel ve tanımlayıcı <ul style="list-style-type: none"> Ortaokul (6, 7 ve 8. Sınıf) Metodolojik: n=532 Deney Grubu n=56 Kontrol Grubu n=57 Tanımlayıcı: n=113 	<ul style="list-style-type: none"> Tanımlayıcı Özellikler Soru Formu Anne-baba İzleme Ölçeği-Ergen Formu Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu Sağlık Sorunlarını Tanılama Formu 	Zorbalığa yönelik geliştirilen programın öğrencilerin zorba ve kurban olma oranlarını azaltmada etkili olduğu, bu etkinin kurbanlarda uzun süre devam ettiği, zorbalarda ise birinci yılda anlamlı olmadığı saptanmıştır. Kurbanların zorbalara oranla daha fazla sağlık sorunu yaşadığı belirlenmiştir.
Albayrak, 2012	Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı	Okulda Zorbalığı Önleme Programının zorbalığın azaltılmasında etkisini belirlemek	Ön test son test kontrol gruplu yarı deneysel <ul style="list-style-type: none"> Ortaokul (6, 7 ve 8. Sınıf) Deney Grubu n=145 Kontrol Grubu n=222 	<ul style="list-style-type: none"> Kişisel Bilgi Formu Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği Eğitimi Değerlendirme Formu Okulda ZÖP Uygulamaları ile ilgili Görüşleri Değerlendirme Formu 	Çevresel Davranışsal Model ve Neuman Sistemler Modeli doğrultusunda hazırlanan Zorbalığı Önleme Programının okulda zorbalığın azaltılmasında etkili olduğu belirlenmiştir.
Evgin, 2015	Hemşirelik Anabilim Dalı (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği)	Davranışsal sistem modeline temellendirilmiş hemşirelik girişiminin ergen zorbalığına etkisini belirlemek	Randomize, kontrollü, deneysel çalışma <ul style="list-style-type: none"> Ortaokul (7. Sınıf) Deney Grubu n=43 Kontrol Grubu n=40 	<ul style="list-style-type: none"> Kişisel Bilgi Formu Öğrencilerin zorbalık davranışına ilişkin bilgi ve tutumlarını belirlemeye yönelik hazırlanan Öğrenci Görüşme Formu Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği Çocuklar için Problem Çözme Envanteri Çocuklar için Empati Ölçeği 	Okullarda yaygın bir sorun olan zorbalığın önlenmesinde Davranışsal Sistem Modeli doğrultusunda yaratıcı drama yöntemiyle verilen eğitimin etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Öztürk Çopur, 2019	Halk Sağlığı Hemşireliği Programı	Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın adölesanların akran zorbalığı ile baş etme becerileri üzerine olan etkisini değerlendirmek	Ön test son test kontrol gruplu yarı deneysel <ul style="list-style-type: none"> Ortaokul (8. Sınıf) Deney Grubu n=34 Kontrol Grubu n=34	<ul style="list-style-type: none"> Tanımlayıcı Bilgi Formu Ergen Akran İlişkileri Belirleme Ölçeği 	Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın deney grubunda “Ergen Akran İlişkileri Belirleme Ölçeği” zorbalık son test puanı, sözel zorbalık, duygusal zorbalık ve fiziksel zorbalık son test puanı ile duygusal mağdurluk, fiziksel mağdurluk ve mağdurluk toplam son test puanı kontrol grubuna göre anlamlı derecede düşük bulunmuştur.
Avşar, 2020	Hemşirelik Anabilim Dalı	10-11 yaş grubu öğrencilerde STAC* stratejilerinin akran zorbalığı öğrenci savunuculuğuna etkisini belirlemek	Ön test son test kontrol gruplu yarı deneysel <ul style="list-style-type: none"> İlkokul (6. Sınıf)** Deney Grubu n=38 Kontrol Grubu n=38	<ul style="list-style-type: none"> Kişisel Bilgi Formu Arkadaşlık Niteliği Ölçeği Akran Zorbalığı Öğrenci Savunuculuğu Ölçeği 	STAC stratejilerini içeren eğitim programının öğrencilerin savunuculuklarını, zorbalık ve STAC stratejileri bilgilerini, zorbalığa müdahale özgüvenlerini arttırdığı belirlenmiştir. STAC stratejilerinin akran zorbalığında öğrenci savunuculuğu üzerinde etkili olduğu bildirilmiştir.
Demir, 2021	Hemşirelik Anabilim Dalı	Kişiler Arası İlişkiler Modeli’ne temellendirilmiş Akran Zorbalığı Danışmanlık Programı’nın zorbalık yapan 11-12 yaş çocuklardaki etkinliğini incelemek	Ön test son test kontrol gruplu deneysel <ul style="list-style-type: none"> Ortaokul (5. ve 6. Sınıf) Deney Grubu n=29 Kontrol Grubu n=32	<ul style="list-style-type: none"> Sosyodemografik Bilgi Formu Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Çocuklar İçin Zorbalıkla İlgili Bilişler Ölçeği Çocuk ve Ergenler İçin Empati Ölçeği Arkadaşlık İlişkileri ve Öfke Kontrolü Değerlendirme Formu 	Zorbalık yapan 11-12 yaş çocuklarda Kişiler Arası İlişkiler Modeline temellendirilmiş Akran Zorbalığı Danışmanlık Programının etkin olduğu belirlenmiştir.

*STAC: Stealing the show (dikkati dağıtma), Turning it over (yardım isteme), Accompany others (kurbana yardım etme) ve Coaching compassion (zorbaya yardım etme)

**Tez verileri İngiltere’de toplandığı için 6. sınıf İngiltere’de ilkökul olmasına rağmen Türkiye koşullarında ortaokul seviyesine denk gelmektedir.

Tartışma

Türkiye’de akran zorbalığı konusunda yapılmış doktora tezlerinin incelenmesi amacıyla yapılmış bu çalışmada, YÖK Ulusal Tez Merkezinde kayıtlı araştırmaya dahil edilme kriterlerini sağlayan 7 hemşirelik doktora tezi bulunmuştur. Çalışmada doktora tezleri bazı parametreler açısından değerlendirilmiştir. Özdiñer Arslan (2008) lise öğrencilerinde akran zorbalığı sıklığını, öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rollerini ve demografik değişkenlerle ilişkisini, zorbalık ile öğrencilerin öz kavramı arasındaki ilişkiyi ve aile ile ilgili özelliklerin akran zorbalığına etkisini belirlemek amacıyla tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı araştırma tipinde yapmış olduğu tezde, lise öğrencilerinde zorbalığa maruz kalma oranını %11.7 ve zorbalık yapma oranını %11.1 olarak tespit etmiştir. Erkeklerde zorbalığın, kızlarda ise kurban olma durumunun yüksek olduğu saptanmıştır. Literatürde zorbalık davranışlarının erkeklerde kızlardan daha fazla görüldüğünü ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Nansel ve ark., 2001; Totan & Kabakçı, 2010; Burnukara & Uçanok, 2012; Çalışkan ve ark., 2019; Gökkaya & Tekinsav Sütcü, 2020). Bu çalışmaların sonuçları doğrultusunda, erkeklere yönelik zorbalığı önleyici eğitim programlarının artırılması gerekmektedir. Ayrıca Özdiñer Arslan (2008) erkeklerin zorbalığı doğrudan uyguladığı, kızlarda ise dolaylı zorbalık yöntemlerinin seçildiğini bulmuştur. Gökkaya ve Tekinsav Sütcü (2020) yapmış oldukları çalışmada, kızların kötü sözler söyleme, hoşla gitmeyen isim/lakap takma gibi sözel yolla, erkeklerin ise oyuna almama, konuşmama gibi sözlenti yayarak zorbalık uyguladığını belirtmiştir. Yine benzer şekilde bir çalışmada, kızların daha çok psikolojik saldırganlık biçimlerini, erkeklerin ise daha çok fiziksel saldırganlık biçimlerini kullandığı belirtilmiştir (Carlyle & Steinman, 2007). Buradan yola çıkarak zorbalık şekillerinin cinsiyete göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Akran zorbalığı müdahale programlarının planlanmasında cinsiyetler arasındaki bu farklılığın dikkate alınması önemlidir. Çalışma kapsamında ele alınan doktora tezleri arasında Özdiñer Arslan’ın (2008) tezi girişimsel bir müdahalenin olmadığı tek doktora tezidir. Özdiñer Arslan’ın (2008) tezinde, lise öğrencilerinde akran zorbalığı ele alınmıştır. Bu yönüyle diğer doktora tezlerinden farklılık göstermektedir.

Karataş (2011) Anne-baba izlem ölçeğinin Türk toplumu için geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını gerçekleştirmek, zorbalığa yönelik geliştirilen programının etkinliğini değerlendirmek, anne-baba izlem durumu ve öğrencilerin sağlık sorunları ile zorbalık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla metodolojik, deneysel ve tanımlayıcı olarak gerçekleştirdiği tezini Sosyal Bilişsel Teori’ye temellendirmiştir. Doktora tezinde zorbalığa yönelik oluşturulan bir programın etkisini araştırmış ve Sosyal Bilişsel Teoriye dayalı olarak hazırlanan bütüncül zorbalığı önleme programının öğrencilerin kurban ve zorba olma oranlarını azaltmada etkili olduğu bulunmuştur. Dussich ve Maekoya’nın (2007) Japonya, Güney Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri’ni karşılaştırdığı ve Sosyal Başa Çıkma teorisini kullandığı araştırmada, fiziksel olarak zarar görmüş çocukların erken mağduriyetleriyle başa çıkma biçimlerinin, daha sonra zorbalıkla ilgili davranışlara katılımları üzerinde etkisi olduğunu belirtmiştir. Karataş (2011)’in aktardığına göre Mouttapa ve arkadaşları (2004) Sosyal Bilişsel Teoriye göre bir çalışma yapmış olup saldırgan arkadaşla sahip olma ile zorbalık yapma veya saldırgan kurban olma arasında pozitif ilişki, kurban olma ile negatif ilişki olduğunu bulmuştur. Buradan yola çıkarak, Sosyal Bilişsel Teorinin bütüncül yaklaşımı nedeniyle zorbalık önleyici eğitim programlarında kullanılabilirliği sonucuna varılmaktadır.

Albayrak (2012) Okulda Zorbalığı Önleme Programının zorbalığın azaltılmasında etkisini belirlemek amacıyla tezini ön test- son test kontrol gruplu yarı deneysel olarak yapmıştır. Bu tezin yöntemi, Çevresel Davranışsal Model ve Neuman Sistemler Modeline göre yapılandırılmıştır. Çevresel Davranışsal Model ve Neuman Sistemler Modeli doğrultusunda hazırlanan zorbalığı önleme programının okulda zorbalığın azaltılmasında etkili olduğu ve hemşirelik uygulamalarında kullanılabilirliği bildirilmiştir. Çevresel Davranışsal Model Dresler-Hawke ve arkadaşları tarafından (2009) okul temelli zorbalığa karşı sağlığı geliştirme müdahalelerine kavramsal bir strateji sunması amacıyla geliştirilmiştir. Neuman Sistemler Modeli ise holistik bakış felsefesi ile stresörlere karşı hemşirelik girişimlerinin planlanmasını sağlamaktadır (Genç Köse & Demirbağ, 2018). Akran zorbalığını önlemeye yönelik iki modelin birlikte kullanıldığı tek doktora tezi, Albayrak (2012) tarafından yapmış tezdur. Bu yönüyle diğer tezlerden farklılık göstermektedir.

Evgin (2015) Davranışsal Sistem Modeline temellendirilmiş hemşirelik girişiminin ergen zorbalığına etkisinin belirlenmesi amacıyla tezini, randomize, kontrollü, deneysel çalışma tasarımında yapmıştır. Zorbalığın önlenmesinde Davranışsal Sistem Modeli doğrultusunda yaratıcı drama yöntemiyle verilen

eğitimin etkili olduğu ve zorbalığı önleme programlarında kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Dorothy Johnson tarafından geliştirilen model, bireyi davranışsal bir sistem olarak ele almakta ve her bireyin, o bireye özgü davranış sistemini içeren, kalıplaşmış, amaçlı, tekrarlayan davranış biçimlerine sahip olduğuna inanır (Johnson, 2014). Davranışsal Sistem Modeli, bireylerin davranışsal sorunlarına odaklandığı için zorbalıkla mücadelede kullanılabilecek modellerden biridir.

Öztürk Çopur (2019) çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın adölesanların akran zorbalığı ile baş etme becerileri üzerine olan etkisini değerlendirmek amacıyla tezini, ön test- son test kontrol gruplu yarı deneysel olarak yapmıştır. Deneysel tasarımda yapılan tezler arasında teori ve model kullanmayan tek tezdır. Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın deney grubunu oluşturan öğrencilerde “Ergen Akran İlişkileri Belirleme Ölçeği” zorbalık toplam son test puanı, sözel zorbalık, duygusal zorbalık ve fiziksel zorbalık son test puanı ile duygusal mağdurluk, fiziksel mağdurluk ve mağdurluk toplam son test puanı kontrol grubuna göre anlamlı derecede düşük bulunmuştur. Tezde öğrencilerin zorbalıkla baş etme becerilerini arttırmak için çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın kullanılması önerilmiştir. Çözüm Odaklı Kısa Süreli Grupla Psikolojik Danışmanın akran zorbalığı üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada, çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın akran zorbalığını azaltmada etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Arslan & Akın, 2016). Benzer şekilde, yapılan bir çalışmada, çözüm odaklı yaklaşımın hem ilköğretim hem de ortaöğretim okullarında zorbalığa karşı savunmasız öğrencileri desteklemek için etkili strateji sağladığı belirtilmiştir (Young & Holdorf, 2003). Bu bulgular, çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın akran zorbalığının azalmasında etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Avşar (2020) 10-11 yaş grubu öğrencilerde STAC stratejilerinin akran zorbalığı öğrenci savunuculuğuna etkisini belirlemek amacıyla yapmış olduğu tez çalışmasının verilerini İngiltere'nin Galler bölgesinde, Cardiff şehir merkezinde toplamıştır. Ön test son test kontrol gruplu yarı deneysel tipte yapılan tez, Mantık Modeli ve ABCD Modeline temellendirilerek gerçekleştirilmiştir. STAC stratejilerini içeren eğitim programı kullanılmıştır. Eğitim programının öğrencilerin savunuculuklarını, zorbalık ve STAC stratejileri bilgilerini, zorbalığa müdahale özgüvenlerini arttırdığı belirlenmiştir. STAC stratejilerinin akran zorbalığında öğrenci savunuculuğu üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. STAC programının etkinliğinin incelendiği bir çalışmada, öğrencilerin savunucu olarak hareket etmek için bilgi düzeylerinde bir artış bildirdiklerini, zorbalığa tanık olduklarında STAC stratejilerini kullandıklarını ve 4 aylık bir takipte okulda zorbalık ve mağduriyette azalma bildirdikleri belirlenmiştir (Midgett ve ark., 2018). Ortaokul öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada, STAC müdahalesinin, öğrencilerin farklı zorbalık davranış türlerini belirleme becerilerini, STAC stratejileri hakkındaki bilgilerini, zorbalık durumlarına müdahale etme konusundaki genel güvenlerini ve zorbalığı belirleme ve zorbalık mağdurları adına bir savunucu olarak hareket etme becerilerini arttırmada etkili olduğunu bulunmuştur (Midgett ve ark., 2017). Buradan yola çıkarak, STAC eğitim programının zorbalık davranışını önlemede etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Avşar'ın (2020) tezi, Türkiye'de bir üniversite bünyesinde yapılmış olmasına rağmen verilerinin yurt dışında toplanması açısından diğer tezlerden farklılık göstermektedir.

Demir (2021) Kişiler Arası İlişkiler Modeli'ne temellendirilmiş Akran Zorbalığı Danışmanlık Programı'nın zorbalık yapan 11-12 yaş çocuklardaki etkinliğinin incelenmesi amacıyla yapmış olduğu tezde, ön test- son test kontrol gruplu deneysel çalışma desenini kullanmıştır. Kişiler Arası İlişkiler Modeline temellendirilen tezde, Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeğindeki zorba davranış gösterme alt boyutundan yüksek puan alan 11-12 yaş çocuklarla çalışılmıştır. Zorbalık yapan bu çocuklarda Kişiler Arası İlişkiler Modeline temellendirilmiş Akran Zorbalığı Danışmanlık Programı'nın etkin olduğu belirlenmiştir. Peplau'nun Kişiler Arası İlişkiler Modeli, birçok sorununun insanlar arası ilişkilerinden kaynaklandığını, gelişimin devam edebilmesi ve sorunların çözüme kavuşabilmesi için buna yönelik girişimler planlanması gerektiğini savunur (Peplau 1991; Demir, 2017). Zorba davranış gösteren çocukların ele alınması ve danışmanlık programının Kişiler Arası İlişkiler Modeli'ne temellendirilmiş olması bu tezi diğer tezlerden farklı kılmaktadır.

Sonuç

Türkiye’de akran zorbalığı ile ilgili hemşirelik alanında 7 doktora tezi yapılmıştır. Yapılan bu 7 tezdten 5’i teori ve modele temellendirilmiştir. Çoğunluğu deneysel tipte olan tezlerin sonuçlarına dayanarak akran zorbalığı ile ilgili modele dayalı veya model olmaksızın yapılandırılmış farklı eğitim programlarının çocuklarda akran zorbalığını önlemede etkili olduğu görülmüştür. Günümüzde akran zorbalığının çocuk sağlığını olumsuz etkileyen ciddi bir sorun olmasına rağmen hemşirelik alanında akran zorbalığı konusunda yapılan doktora tez sayısının oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Zorbalığın hem mağdurlar hem de zorbalar için kısa ve uzun vadeli ciddi sonuçları olduğu düşünüldüğünde, akran zorbalığını farklı boyutları ile ele alan ve farklı eğitim ve müdahale yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalara ihtiyaç vardır. Hemşirelik alanında akran zorbalığına yönelik tezlerin ve çalışmaların artmasının konuyla ilgili kanıtların artışı ile birlikte alana ve araştırmacılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Albayrak, S. (2012). Okulda uygulanan zorbalığı önleme programının zorbalığın azaltılmasında etkisi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Armitage, R. (2021). Bullying in children: Impact on child health. *BMJ Paediatrics Open*, 5(1), e000939. <http://doi.org/10.1136/bmjpo-2020-000939>
- Arslan, N. & Akın, A. (2016). Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın lise öğrencilerinin akran zorbalığına etkisi. *Sakarya University Journal of Education*, 6 (1), 72-84. <https://doi.org/10.19126/suje.62580>
- Avşar, F., & Ayaz Alkaya, S. (2018). Akran zorbalığının önlenmesinde okul sağlığı hemşiresinin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 5(1), 78-84. <https://doi.org/10.31125/hunhemsire.431134>
- Avşar, F. (2020). 10-11 yaş grubu öğrencilerde STAC stratejilerinin akran zorbalığı öğrenci savunuculuğuna etkisi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Beckman, L., Hellström, L., & von Kobyletzki, L. (2020). Cyber bullying among children with neurodevelopmental disorders: A systematic review. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(1), 54-67. <https://doi.org/10.1111/sjop.12525>
- Charalampous, K., Demetriou, C., Tricha, L., Ioannou, M., Georgiou, S., Nikiforou, M., & Stavrinides, P. (2018). The effect of parental style on bullying and cyber bullying behaviors and the mediating role of peer attachment relationships: A longitudinal study. *Journal of Adolescence*, 64, 109-123. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2018.02.003>
- Dantchev, S., Hickman, M., Heron, J., Zammit, S., & Wolke, D. (2019). The independent and cumulative effects of sibling and peer bullying in childhood on depression, anxiety, suicidal ideation, and self-harm in adulthood. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 651. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00651>
- Demir, K. (2021). Kişiler Arası İlişkiler Modeli’ne temellendirilmiş akran zorbalığı danışmanlık programının etkinliğinin değerlendirilmesi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Evgin, D. (2015). Davranışsal Sistem Modeline temellendirilmiş hemşirelik girişiminin ergen zorbalığına etkisi. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri.
- Holt, M. K., Vivolo-Kantor, A. M., Polanin, J. R., Holland, K. M., DeGue, S., Matjasko, J. L., ... & Reid, G. (2015). Bullying and suicidal ideation and behaviors: A meta-analysis. *Pediatrics*, 135(2), e496-e509. <https://doi.org/10.1542/peds.2014-1864>
- Husky, M. M., Delbasty, E., Bitfoi, A., Carta, M. G., Goelitz, D., Koç, C., ... & Kovess-Masfety, V. (2020). Bullying involvement and self-reported mental health in elementary school children across Europe. *Child Abuse & Neglect*, 107, 104601. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104601>
- Karataş, H. (2011). İlköğretim okullarında zorbalığa yönelik geliştirilen programın etkisinin incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: The state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(sup1), 240-253. <https://doi.org/10.1080/13548506.2017.1279740>
- Midgett, A., Dumas, D. M., & Johnston, A. D. (2018). Establishing school counselors as leaders in bullying curriculum delivery: Evaluation of a brief, school-wide bystander intervention. *Professional School Counseling*, 21(1), 1-9. <https://doi.org/10.1177/2156759X18778781>
- Midgett, A., Dumas, D., Trull, R., & Johnston, A. D. (2017). A randomized controlled study evaluating a brief, bystander bullying intervention with junior high school students. *Journal of School Counseling*, 15(9).
- Özdiñer Arslan, S. (2008). Lise öğrencilerinde öz-kavram ve aile ilişkisinin akran zorbalığına etkisi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

- Öztürk Çopur, E. (2019). Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın akran zorbalığı ile baş etme becerileri üzerine etkisinin belirlenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Sabramani, V., Idris, I. B., Ismail, H., Nadarajaw, T., Zakaria, E., & Kamaluddin, M. R. (2021). Bullying and its associated individual, peer, family and school factors: Evidence from Malaysian national secondary school students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(13), 7208. <https://doi.org/10.3390/ijerph18137208>
- Smith, P. K. (2016). Bullying: Definition, types, causes, consequences and intervention. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(9), 519-532. <https://doi.org/10.1111/spc3.12266>
- Young, S., & Holdorf, G. (2003). Using solution focused brief therapy in individual referrals for bullying. *Educational Psychology in Practice*, 19(4), 271-282. <https://doi.org/10.1080/0266736032000138526>
- Totan, T., & Kabakçı, Ö. F. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sosyal duygusal öğrenme becerilerinin zorbalığı yordama gücü. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 575-600.
- Burnukara, P., & Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve bas etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 68-82.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, J.W., Simon-Morton, B., Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth. Prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA*, 285(16), 2094-2100.
- Çalışkan, Z., Evgin, D., Bayat, M., Caner, N., Kaplan, B., Öztürk, A., & Keklik, D. (2019). Peer bullying in the preadolescent stage: Frequency and types of bullying and the affecting factors. *Journal of Pediatric Research*, 6(3), 169-179. <https://doi.org/10.4274/jpr.galenos.2018.26576>
- Gökkaya, F., & Tekinsav Sütçü, T. (2020). Akran zorbalığının ortaokul öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 40-54. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018042225>
- Carlyle, K. E., & Steinman, K. J. (2007). Demographic differences in the prevalence, co-occurrence, and correlates of adolescent bullying at school. *Journal of School Health*, 77(9), 623-629. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2007.00242.x>
- Dussich, J. P., & Maekoya, C. (2007). Physical child harm and bullying-related behaviors: A comparative study in Japan, South Africa, and the United States. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51(5), 495-509. <https://doi.org/10.1177/0306624X06298463>
- Mouttapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbar, L.A., Unger, J.B. (2004). Social networks predictors of bullying and victimization. *Adolescence*, 39(154), 315-335.
- Genç Köse, B., Demirbağ, B.C. (2018). Betty Neuman Sistem Modeli. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 27(6), 434-440.
- Dresler-Hawke, E., & Whitehead, D. (2009). The behavioral ecological model as a framework for school-based anti-bullying health promotion interventions. *The Journal of School Nursing*, 25(3), 195-204. <https://doi.org/10.1177/1059840509334364>
- Demir, S. (2017). Hildegard E. Peplau: Kişilerarası İlişkiler Teorisi. In Karadağ, A., Çalışkan, N., Gökçen Baykara, Z. (Ed.). *Hemşirelik Teorileri ve Modelleri*. Akademi Basım ve Yayıncılık.
- Peplau, H. (1991). *Interpersonal relations in nursing: A conceptual frame of reference for Psychodynamic Nursing*. New Jersey: Sringer Publishing Company.
- Johnson, D. E. (2014). Behavioral System Model. *Pearson New International Edition*, 162.